

BÁO CÁO SÁNG KIẾN

I. ĐIỀU KIỆN, HOÀN CẢNH TẠO RA SÁNG KIẾN

Có một câu nói rất nổi tiếng “Người vẽ tranh biếm họa là một nhà văn, một người nghệ sĩ, một nhà triết học, và là người hay nói cợt, người hay chỉ trích và thách thức với cộng đồng. Ông ít khi nói đùa, mà thường nói sự thật giống như một người thích đùa cợt. Ngoài ra, người vẽ tranh biếm họa hơn một nhà phê bình xã hội, những người cố gắng để làm người khác cười, làm tức điên lên hoặc để giáo dục” (Thomas P. Ruff và Jennifer T. Nelson). Chính những thông điệp to lớn và tiếng cười sâu sắc mà người vẽ tranh biếm họa muốn truyền tải đến người xem đã làm lên sức mạnh của tranh biếm họa. Chúng ta có thể sử dụng sức mạnh đó trong giáo dục để rèn luyện cho học sinh trí tuệ, tinh thần phê phán, sự nhạy cảm chính trị và tính hài hước. Đây chính là một công cụ dạy học lí tưởng để làm cho tiết học của chúng ta trở nên thú vị, có chiều sâu và đầy mới mẻ. Sử dụng tranh biếm họa trong dạy học nói chung và dạy học địa lí nói riêng hiện nay đang là một trong những phương pháp dạy học tích cực và có hiệu quả ở các nước có nền giáo dục hiện đại và phát triển như CHLB Đức, Anh và một số nước châu Âu khác. Tranh biếm họa là một hướng tiếp cận quan trọng để đổi mới phương pháp dạy học nói chung và phương pháp dạy học Địa lí nói riêng.

Theo Nghị quyết Trung ương 8 khóa XI đã chỉ rõ: “Tiếp tục đổi mới mạnh mẽ phương pháp dạy và học theo hướng hiện đại; phát huy tính tích cực, chủ động, sáng tạo và vận dụng kiến thức, kỹ năng của người học; khắc phục lối truyền thụ áp đặt một chiều, ghi nhớ máy móc. Tập trung dạy cách học, cách nghĩ, khuyến khích tự học, tạo cơ sở để người học tự cập nhật và đổi mới tri thức, kỹ năng, phát triển năng lực”. Đồng thời còn phải tạo ra nhiều cơ hội để “học sinh tích cực hơn, suy nghĩ nhiều hơn, làm việc nhiều hơn” là một trong những nhiệm vụ quan trọng của giáo viên Địa lí hiện nay.

Từ thực tế hơn 10 năm giảng dạy tại một trường chất lượng cao, bản thân tôi luôn ý thức phải không ngừng đổi mới phương pháp giảng dạy, tìm hiểu cái

hay, cái mới để đưa vào bài giảng, nhằm đạt được hiệu quả tốt nhất, phù hợp nhất với đối tượng học sinh. Tôi nhận thấy, việc học sinh được quan sát hình ảnh trực quan mới chỉ phần nào phát huy khả năng nhận biết của các em. Để có được khả năng tư duy sáng tạo, tư duy phản biện, tinh thần phê phán, sự nhạy cảm chính trị cũng như những vấn đề mang tính thời sự của cuộc sống và thêm cả tính hài hước thì tranh biếm họa thực sự là công cụ lí tưởng. Tranh biếm họa sẽ hỗ trợ đắc lực và làm phong phú thêm kênh chữ trong sách giáo khoa. Đồng thời tranh biếm họa không chỉ dừng lại ở một loại bài tập nhận thức địa lí mà nó có khả năng phát huy tổng hợp trí tuệ và hình thành thái độ học sinh.

Vì lẽ đó, trong suốt quá trình giảng dạy, tôi luôn tìm cơ hội lồng ghép những bức tranh biếm họa trong bài giảng của mình, nhất là đối với chương trình Địa lí lớp 7, lớp 8 và nhận thấy đây là một giải pháp hiệu quả, muốn được chia sẻ cùng bạn bè đồng nghiệp. Do đó, trong phạm vi sáng kiến này, tôi xin được trình bày vấn đề: ***“Sử dụng tranh biếm họa trong dạy học Địa lí lớp 7, 8”***.

II. MÔ TẢ GIẢI PHÁP KỸ THUẬT

1. Mô tả giải pháp trước khi có sáng kiến

Địa lí là môn khoa học tổng hợp với nhiều kiến thức khoa học, xã hội lí thú. Tuy nhiên, từ trước đến nay do đặc thù là môn học ít giờ nên môn Địa lí chưa được giáo viên, học sinh quan tâm đúng mức. Nguyên nhân của tình trạng trên có thể là do nhiều nguyên nhân như:

- Đặc thù các môn ít giờ ở các trường THCS thường được dạy bởi các giáo viên kiêm nhiệm. Do đó phương pháp và thời gian giảng dạy chưa đảm bảo. Một số giáo viên chưa thực sự tâm huyết với nghề, chưa khơi gợi được hứng thú cho HS.

- Một số HS xem nhẹ môn học với tư tưởng môn không thi nên không quan trọng. Trong giờ thường không chú ý, mất tập trung nên hiệu quả bài học không cao.

- Vì là môn ít giờ nên tuần chỉ có 1 – 2 tiết, nếu rơi vào những tiết cuối trong ngày thì HS thường chán nản, uể oải gây nên tâm trạng mệt mỏi cho cả thầy và trò...

2.1.2. Chương trình sách giáo khoa Địa lí lớp 7, 8

Chương trình và sách giáo khoa được soạn thảo theo quan điểm đổi mới đã thể hiện rõ tính khoa học, tính hiện đại và tính thực tiễn, được thể hiện trong một cấu trúc logic và hợp lí.

- Chương trình SGK Địa lí 7 (theo chương trình cũ hiện đang triển khai đến hết năm học 2021 – 2022) bao gồm các vấn đề liên quan đến thành phần nhân văn của môi trường, các môi trường địa lí và đặc biệt là phần 3 “Thiên nhiên và con người ở các châu lục” với những vấn đề mang tính toàn cầu như: Dân số, ô nhiễm môi trường, biến đổi khí hậu, sự chênh lệch về trình độ phát triển kinh tế, xung đột tộc người....

- Chương trình SGK môn Lịch sử và Địa lí 7 (Theo chương trình Giáo dục phổ thông 2018 sẽ được triển khai từ năm học 2022 - 2023) với phần Địa lí tìm hiểu về 6 châu lục: châu Âu, châu Á, châu Phi, châu Mỹ, châu Đại Dương và châu Nam Cực.

- Chương trình SGK Địa lí 8 học kì I là sự nối tiếp của phần địa lí châu lục ở lớp 7 với phần địa lí châu Á

Như vậy, chương trình Địa lí lớp 7, lớp 8 về những vấn đề dân cư, môi trường, kinh tế- xã hội thế giới... là một mảng kiến thức tương đối rộng lớn và có nhiều mối quan hệ Địa lí phức tạp mà học sinh cần phải phát hiện và giải quyết. Tranh biếm họa sẽ góp phần hiện thực hóa, cụ thể hóa rất nhiều những khối lượng kiến thức liên quan đến chương trình Địa lí lớp 7, 8 hiện hành.

2.1.3. Trình độ nhận thức của học sinh lớp 7, 8.

Các em học sinh THCS ngày nay ở Việt Nam đã có sự phát triển nhất định về thể chất và tư duy. Do được tiếp cận với công nghệ thông tin và phương tiện truyền thông hiện đại nên các em được thu nhận một khối lượng thông tin về cuộc sống của xã hội hiện đại lớn hơn rất nhiều so với thế hệ trước. Vì thế sự gia tốc về tâm lí đã xuất hiện và bộc lộ rõ nét. Đây sẽ là một thuận lợi rất lớn khi sử dụng

tranh biếm họa trong dạy học Địa lí nói chung và dạy học Địa lí lớp 7, 8 nói riêng. Để giải thích và hiểu rõ nội dung tranh biếm họa hoàn toàn không dễ dàng. Vốn kiến thức mà các em tiếp thu thông qua những phương tiện thông tin đại chúng cũng như vốn kiến thức xã hội của các em sẽ giúp các em giải mã những ý tưởng tương đối phức tạp mà tác giả tranh biếm họa muốn gửi gắm.

Các em thường tỏ ra tự tin hơn, quan tâm nhiều hơn đến các vấn đề cấp bách của cuộc sống hàng ngày, thích tranh luận về các vấn đề được các em cho là “hot” trên mạng xã hội. Đây cũng là lí do chúng ta có thể kết hợp rất tốt việc sử dụng tranh biếm họa với phương pháp động não hay thảo luận nhóm. Chúng ta sẽ thu được những ý tưởng tuyệt vời!

Sự phát triển về trình độ nhận thức của học sinh hiện nay đã xác lập khả năng sử dụng tranh biếm họa vào trong nội dung bài học và các em hoàn toàn có thể đáp ứng những yêu cầu mà tranh biếm họa đã đưa ra, đặc biệt là đối với học sinh ở vùng đồng bằng như chúng ta.

2.2. Nguyên tắc lựa chọn tranh biếm họa:

Việc lựa chọn tranh biếm họa trong dạy học phải đảm bảo các nguyên tắc sau:

+ *Phù hợp với nội dung của bài học:* Tranh biếm họa phải phục vụ mục đích khắc sâu hoặc mở rộng nội dung kiến thức trong SGK.

+ *Tranh biếm họa có tính thẩm mỹ cao, phù hợp với xu hướng và tình cảm của HS:* Điều này sẽ giúp chúng ta thu hút được sự chú ý và hứng thú học tập của các em. Chúng ta nên sử dụng những bức tranh biếm họa về những vấn đề mà các em quan tâm và muốn thảo luận, trao đổi ý kiến.

+ *Phù hợp với trình độ nhận thức của HS:* Việc giải thích nội dung tranh biếm họa là không dễ dàng đối với học sinh, đặc biệt là học sinh dưới trung bình. Vì vậy chúng ta nên sử dụng những bức tranh biếm họa mà các em có thể vận dụng kiến thức và hiểu biết xã hội là có thể giải thích được. Nếu sử dụng tranh

+ GV: *Vậy vì sao Trái Đất của chúng ta ra nông nổi ấy? Thầy (cô) trò mình cùng đi tìm hiểu trong bài học ngày hôm nay.*

- Sử dụng tranh biếm họa để chứng minh các vấn đề có trong bài học hay để khắc sâu thêm kiến thức cho các em. Để thực hiện khâu này giáo viên có thể sử dụng chính những hệ thống câu hỏi để giúp học sinh dần dần thấy được ý nghĩa của bức tranh. Trong phần sử dụng tranh biếm họa để củng cố bài có thể dành thời gian khoảng 3- 5 phút với 1- 2 bức tranh.

Ví dụ: Ở bài 39 – Kinh tế Bắc Mỹ (Địa lí 7) có nhắc đến 2 cuộc khủng hoảng kinh tế liên tiếp (1970 – 1973, 1980 – 1982) khiến nền công nghiệp truyền thống của Hoa Kỳ bị sa sút nghiêm trọng, GV có thể lồng ghép tranh biếm họa để chứng minh và làm thay đổi không khí lớp học.

Trong bức tranh bên, thông qua lời chú thích của tên cướp biển “không có gì để chuộc” trên ba con tàu chở xe hơi của Mỹ, HS sẽ hiểu hơn về hậu quả nghiêm trọng mà cuộc khủng hoảng đã để lại cho nước Mỹ bởi đến cướp biển còn từ chối cướp những sản phẩm công nghiệp được coi là cao cấp của họ.

- Tranh biếm họa đặc biệt được sử dụng hiệu quả trong bước mở bài, kết luận bài học và mở ra một vấn đề thảo luận mới có liên quan, kích thích được khả năng sáng tạo độc lập của học sinh vừa giúp các em củng cố được bài học, ghi nhớ những phát hiện mới, nâng cao nhận thức cũng như thái độ phê phán của học sinh và tạo ra không khí lớp học sôi nổi bằng cách giáo viên có thể đưa ra một

bức tranh biếm họa để học sinh tự thảo luận, suy nghĩ và giải mã tranh đó bằng các kiến thức địa lí có liên quan.

- Giáo viên cũng có thể tự tổ chức cho học sinh các buổi ngoại khóa, thảo luận địa lí riêng để giúp các em có điều kiện để giải mã các tranh biếm họa mà giáo viên đưa ra hoặc trình bày và bình luận các tranh mà từng em hoặc cả nhóm học sinh tìm được theo chủ đề.

2.4. Những khuyến cáo khi sử dụng tranh biếm họa

Chúng ta không nên sử dụng tranh biếm họa trong các trường hợp sau:

- Không nên sử dụng tranh biếm họa có nội dung tiêu cực, không hình thành được thái độ tích cực cho HS.

- Không nên sử dụng tranh biếm họa quá khó đối với trình độ nhận thức của HS nhất là khi lớp HS ở mức độ dưới trung bình.

- Không nên sử dụng quá nhiều tranh biếm họa trong một bài học.

- Không nên sử dụng tranh biếm họa trong điều kiện lớp học quá ồn ào, cơ sở vật chất kỹ thuật phục vụ cho dạy học Địa lí bằng tranh biếm họa còn hạn chế...

2.5. Những kỹ thuật, phương pháp cơ bản khi khai thác tranh biếm họa

Để khai thác và vận dụng hiệu quả ý nghĩa của các tranh biếm họa yêu cầu GV phải có những hiểu biết về vấn đề đặt ra thông qua bức tranh và kỹ năng truyền tải tốt. Đồng thời GV viên phải có kỹ thuật và phương pháp khai thác tranh biếm họa thì mới có thể truyền tải hết được những nội dung Địa lí tích hợp trong đó đến với học sinh.

Dưới đây tôi đưa ra 6 bước cơ bản để có thể khai thác hiệu quả nội dung tranh biếm họa:

- *Bước 1: Mô tả các đối tượng và tình huống trong tranh.*

- Kiểm tra xem sự phê phán có đúng và cập nhật không.
- Đánh giá xem tranh biếm họa có tác động như thế nào đến học sinh.
- Học sinh đưa ra nhận định và nhận xét của chính cá nhân hay nhóm của mình.
- Học sinh hoặc giáo viên đưa ra chủ đề hay ý nghĩa của tranh biếm họa đó.

Khi áp dụng vào dạy học Địa lí ở trường THCS, trong quá trình thực hiện các bước để giúp học sinh khai thác tranh biếm họa, giáo viên có thể đưa ra một hệ thống các câu hỏi để giúp học sinh khai thác tốt tranh biếm họa như:

- + Các sự kiện hay vấn đề quan trọng trong tranh biếm họa đó là gì?
- + Ai là nhân vật trong tranh biếm họa đó?
- + Có những biểu tượng trong tranh biếm họa đó không? Vậy chúng đại diện cho những ai và nhân vật nào?
- + Bạn có đồng ý hay không đồng ý với người vẽ tranh biếm họa? Tại sao?
- + Khái niệm địa lí có liên quan đến việc giải quyết các vấn đề trong tranh biếm họa hay không?
- + Ý nghĩa địa lí của các vấn đề được nêu ra trong tranh biếm họa?
- + Bạn có thể phát biểu chủ đề của bức tranh biếm họa đó không? Hoặc là thông tin nào trong tranh biếm họa cần được truyền đạt?...

2.6. Hướng dẫn khai thác và giải mã tranh biếm họa trong một số trường hợp cụ thể.

Sau đây, tôi sẽ tiến hành cách phân tích, giải mã nội dung một số tranh biếm họa cũng như dẫn chứng vận dụng trong từng bài học cụ thể.

2.6.1. Giải mã tranh biếm họa:

*** Bức tranh thứ nhất:**

Thành tố của tranh/ Biểu tượng	Diễn giải
<ul style="list-style-type: none"> - Hình ảnh các cột khói đen ngòm tạo thành 1 bàn tay khổng lồ. - Hình ảnh Trái Đất bị “bàn tay” khí thải cắt đứt sợi dây an toàn. - Nhan đề của tranh biếm họa 	<ul style="list-style-type: none"> - Sự phát triển nhanh chóng của nền công nghiệp thế giới kéo theo hệ lụy là khí thải công nghiệp ngày càng nhiều. - Trái Đất đang bị đe dọa nghiêm trọng bởi lượng khí thải công nghiệp (CO₂, SO₂...) gây ra một loạt hậu quả: hiệu ứng nhà kính khiến Trái Đất nóng lên, băng 2 cực tan ra; thủng tầng ozon... - Nguyên nhân và hậu quả của ô nhiễm không khí.

Bức tranh trên có thể sử dụng trong các bài:

+ Bài 17: *Ô nhiễm môi trường ở đới ôn hòa*: tập trung ở phần 1 trình bày về vấn đề ô nhiễm không khí.

+ Bài 10: *Dân số và sức ép dân số tới tài nguyên, môi trường ở đới nóng*

+ Hoặc trong khi dạy phần địa lí công nghiệp ở các châu lục, các quốc gia (nêu những mặt trái của việc phát triển công nghiệp).